

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 3 września 2024 r.

Poz. 7254

UCHWAŁA NR IV/24/2024 RADY GMINY MALANÓW

z dnia 22 sierpnia 2024 r.

w sprawie przyjęcia gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Malanów na lata 2024-2027

Na podstawie art. 18, ust. 2, pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 609 z późn. zm.); art. 87, ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.) oraz § 22 pkt 1 Statutu Gminy Malanów, Rada Gminy Malanów uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Malanów na lata 2024-2027, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego i wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia.

Przewodniczący Rady Gminy
(-) Karol Płóciennik

ZALĄCZNIK NR 1
DO UCHWAŁY NR IV/24/2024
RADY GMINY MALANÓW
Z DNIA 22 sierpnia 2024 r.

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY MALANÓW
NA LATA 2024 - 2027**

Wojewódzki Urząd
Ochrony Zabytków w Poznaniu
Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków
Ugodniony ze stanowiska konserwatorskiego
Załącznik do pisma
z 26.07.2024 r. Nr 7120.6279/2024

MALANÓW 2024

Wielkopolski Wojewódzki
Konserwator Zabytków
[Signature]
mgr Jolanta Ganczypolka

SPIS TREŚCI	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	9
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	9
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	11
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	19
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	19
5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030.....	19
5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).....	21
5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	22
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	24
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku.....	24
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	25
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	28
5.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego.....	29
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	31
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków.....	31
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	31
6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	33
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	34
6.5. Zabytki archeologiczne.....	34
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	35
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	35
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	35

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.....	45
7. Dziedzictwo niematerialne.....	47
8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	50
8.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	50
8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	52
8.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	56
9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków.....	57
10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie.....	59
11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	60
11.1. Gminna ewidencja zabytków.....	60
11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	61
11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	62
11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	63
11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.....	64
12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	68
13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	69
14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	71

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowi winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością. Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienia kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie

edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Malanów związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami gminy Malanów na lata 2024-2027 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego gminy, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami gminy Malanów na lata 2018-2021* przyjętego Uchwałą Nr XXXVI/260/2018 Rady Gminy w Malanowie z dnia 10 maja 2018 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Malanów jest położona w środkowo-wschodniej części województwa wielkopolskiego. Posiada status gminy wiejskiej i jest jedną z dziewięciu gmin tworzących powiat turecki, zajmując 11,5% jego powierzchni w południowo zachodniej części, w odległości ok. 10 km od Turku, stolicy powiatu. Siedzibą władz samorządowych i zarazem lokalnym centrum gospodarczo – handlowym gminy jest największy ośrodek osadniczy – 1588 mieszkańców - miejscowość Malanów, położona w centrum gminy, przy drodze wojewódzkiej nr 470, łączącej Turek z Kaliszem. W latach 1975–1998 gmina należała administracyjnie do ówczesnego województwa konińskiego.

Powierzchnia gminy wynosi 107,2 km². Użytki rolne zajmują niespełna 63%, a lasy i grunty zadrzewione ok. 33% powierzchni gminy. Dominującą funkcją gminy jest rolnictwo. Sieć osadniczą gminy tworzy 20 wsi, w tym 17 wsi sołeckich: Bibianna, Celestyny, Czachulec Stary, Dziadowice, Dziadowice-

Folwark, Feliksów, Grąbków, Kotwasice, Malanów, Miłaczew, Kolonia Miłaczew, Miłaczewek, Poroże, Rachowa, Skarżyn-Kolonia, Targówka i Żdzeniec, które według danych GUS z 31.12.2023 r. zamieszkiwane były przez 6.488 osób, stanowiąc 7,7% ludności powiatu, a gęstość zaludnienia wynosiła 61 os./km².

Gmina sąsiaduje:

- od południowego wschodu z gminą Kawęczyn,
- od północnego wschodu z gminą Turek,
- od północy z gminą Tuliszków,
- od zachodu z gminą Mycielin,
- od południa z gminami Ceków i Lisków.

Układ komunikacyjny gminy tworzą: droga wojewódzka nr 470 relacji Kościelec – Turek - Malanów – Ceków – Kalisz, na terenie gminy o długości 9,7 km, drogi powiatowe nr: 461, 464, 463, 462, 469, 468, 418 i 408, długości 34 km, a także drogi gminne o łącznej długości 242 km.

Według podziału fizyczno-geograficznego Jerzego Kondrackiego, gmina położona jest w granicach makroregionu Nizina Południowowielkopolska, w obrębie mezoregionu Wysoczyzny Tureckiej. Jest to obszar o urozmaiconej rzeźbie, związanej ze zlodowaczeniem środkowopolskim (wschodnia część gminy) i zlodowaczeniem bałtyckim (zachodnia część gminy). Widoczne są liczne wzgórza, pola wydymowe, torfowiska i potorfowe zbiorniki wodne. Brak jest na tym terenie większych rzek. Część Wysoczyzny Tureckiej stanowi Wał Malanowski, który biegnie z północnego zachodu na południowy wschód, jego maksymalna szerokość dochodzi do 8 km, natomiast wysokość waha się od 150 do 186 m n.p.m. W granicach wału występują największe powierzchnie najlepszych na terenie gminy gleb. U podnóża Wału Malanowskiego, w pobliżu miejscowości Paździerowice, na wysokości około 138 m n.p.m., początek bierze rzeka Kielbaska - lewobrzeżny dopływ Warty. Obszar gminy charakteryzuje się słabo rozwiniętą siecią rzeczna. Oprócz Kielbaski są to m.in. ciek: Żabianka, Zimna Woda, Struga Mikulicka. Na obszarze gminy, we wschodniej i centralnej części, znajdują się niewielkie obszarowo złoża kruszyw naturalnych: piaski, żwir i torfy.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych. Pierwszym źródłem pisany, w którym wzmiankowano miejscowość Malanów, jest dokument papieski z 1136 roku - bulla papieża Innocentego II. Dokument potwierdzał przynależność tych terenów do ziem biskupów gnieźnieńskich. W średniowieczu Malanów wchodził w skład klucza uniejowskiego, a od połowy XVI wieku w skład klucza turkowskiego. Aż do czasów rozbiorów, kiedy to

28 lipca 1796 r. władze pruskie ogłosiły deklarację o przejęciu dóbr kościelnych, osada stanowiła własność arcybiskupów gnieźnieńskich.

W wyniku II rozbioru Polski w 1793 r. okoliczne tereny dostały się pod panowanie pruskie, wówczas też nastąpił stopniowy napływ ludności niemieckiej. W roku 1807, w wyniku działań wojennych Napoleona, na krótko znalazły się w Księstwie Warszawskim, natomiast w 1815 r. na mocy ustaleń kongresu wiedeńskiego wschodnia część Wielkopolski wraz z terenami obecnej gminy trafiła do utworzonego Królestwa Polskiego. W czasie wojen napoleońskich przez Malanów przeszły oddziały armii francuskiej, a podczas powstania styczniowego na terenie gminy miała miejsce potyczka między wojskami rosyjskimi a polskimi powstańcami, chroniącymi się na miejscowej plebanii.

W XIX i XX wieku dobra Malanowa były posiadłością skoligaconych ze sobą rodów Kokczyńskich i Doruchowskich. W 1912 roku właścicielem dóbr był Zygmunt Kokczyński. W dwudziestoleciu międzywojennym, aż do wybuchu wojny w 1939 r., gospodarował tu Tadeusz Doruchowski, znany przed wojną jako organizator życia społecznego, prezes i współtwórca lokalnego oddziału Ochotniczej Straży Pożarnej. W czasie II wojny światowej tereny gminy wcielono do Okręgu Rzeszy „Kraj Warty”. Okupant utworzył we wsi Czachulec getto żydowskie, jedno z niewielu wiejskich gett w Europie. Po wyzwoleniu tych terenów w styczniu 1945 r., rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych w realiach 2 poł. XX i pocz. XXI w. Obecnie podejmowane przez samorząd działania podnoszą atrakcyjność gminy dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

Warto wspomnieć, iż na terenie gminy zobaczyć jeszcze można zanikające już w pejzażu wiejskim historyczne budownictwo drewniane, stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego. Są to zarówno budynki mieszkalne np. w miejscowościach: Bibianna, Brody, Celestyny, Dziadowice, Feliksów, Kotwasice, Miłaczew, Poroże, Zygmuntówek, jak i obiekty sakralne – kościół i dzwonnica w Malanowie, a także wiatraki koźlaki w Miłaczewku i Żdźenicach, będące przykładem ludowego budownictwa przemysłowego.

O przeszłości i dawnych wydarzeniach historycznych tych ziem świadczą też miejsca pamięci i pomniki, które wpisane są nie tylko w świadomość lokalnej społeczności, ale także w krajobraz kulturowy gminy, np.:

- pomnik „Walczącym o wolność ojczyzny”, usytuowany przy ul. Tureckiej w Malanowie, ostatnio odnowiony i zagospodarowano wokół teren;
- na cmentarzu parafialnym w Malanowie znajdują się dwa groby ofiar

z okresu II wojny św.: żołnierza Stefana Pytla, który poległ w okolicach Malanowa we wrześniu 1939 r. i dzieci z Kalisza – ofiary niemieckiego nalotu na okolice Malanowa. Nagrobki z piaskowca zostały w ostatnim czasie oczyszczone i zakonserwowane;

- również na tymże cmentarzu znajdują się dwa okazałe grobowce dawnych właścicieli tutejszych dóbr. Starszy grobowiec, z nawiązującymi do gotyku podziałami elewacji, to miejsce spoczynku rodu Kokczyńskich. Sąsiedni, w formach zmodernizowanego klasycyzmu, stanowi miejsce pochówku przedstawicieli rodu Doruchowskich;
- natomiast w X 2023 r. na cmentarzu został odsłonięty pomnik ku czci Antoniny Krzyżanowskiej z Kołomińskich – babci Fryderyka Chopina ze strony matki, zmarłej 14 VI 1812 r. (akt zgonu wskazuje datę 13.06.1812) w Żdżenicach, gdzie ostatnie lata swojego życia spędziła u córki i zięcia, Marianny i Leona Bielskich, dzierżawców folwarku Żdżenice. Zaś wewnątrz drewnianej świątyni malanowskiej umieszczono tablicę informacyjną o odbytym 17 VI 1812 r. pogrzebie Antoniny Krzyżanowskiej.

W krajobrazie kulturowym gminy występują też małe obiekty kultowe – kapliczki, figury i krzyże przydrożne, mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej. Znajdują się one m.in. w miejscowościach: Bibianna, Brody, Malanów, Miłaczew, Poroże, Żdżenice.

Specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz kulturowy są cmentarze, które podlegają ochronie niezależnie od stanu zachowania oraz bez względu na charakter wyznaniowy. W Malanowie funkcjonuje cmentarz parafialny rzymskokatolicki, natomiast nieczynne cmentarze ewangelickie, będące świadectwem wielokulturowości tych ziem, znajdują się w miejscowościach: Celestyny, Czachulec Stary, Kotwasice, Poroże, z których ten ostatni jest największy, ze znaczną ilością nagrobków, oznakowany tablicą informacyjną o utworzonej w 1772 r. nekropolii, pod opieką młodzieży szkolnej w Malanowie. Na stanowiącym własność gminną cmentarzu w Celestynach, z inicjatywy społeczników, rozpoczęła się w 2023 r. akcja jego porządkowania przy wsparciu władz gminy. Cmentarz został również oznakowany tablicą informacyjną, prace będą kontynuowane.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne

pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Malanów na lata 2024-2027* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023, poz. 40 ze zmianami).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zmianami), która nakłada na gminę następujące

obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32 ust.1 pkt 3 i ust. 2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2),
- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71 ust. 1 i 2)
- h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),
- i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust.1).
- j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zmianami)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5 art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zmianami)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz

dokumentowanie tych działań;

7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;

8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,

- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia

historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

1) wpis do rejestru zabytków,

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,

2) uznanie za pomnik historii,

3) utworzenie parku kulturowego,

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;

2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;

3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;

4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;

5) prowadzenie badań archeologicznych;

6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;

7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;

8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;

9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;

10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;

11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;

12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 81).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r., poz. 40 ze zmianami)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2024, poz. 54)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 r., poz. 1336 ze zmianami)

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub

krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków. Art. 86 ust. 1a) stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2023 r., poz. 977 ze zmianami)

Ustawa wprowadza następujące regulacje z zakresu ochrony zabytków:

- a) w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1 ust. 2 pkt 4),
- b) dla obszaru gminy, z wyłączeniem terenów zamkniętych innych niż ustalone przez ministra właściwego do spraw transportu, rada gminy uchwała plan ogólny gminy; plan ogólny jest aktem prawa miejscowego (art. 13a ust. 1 i ust. 7),
- c) ustalenia planu ogólnego określa się, uwzględniając uwarunkowania rozwoju przestrzennego gminy, w szczególności zabytki objęte formami ochrony, o których mowa w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej (art. 13b pkt 3 lit. j),
- d) w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określa się

obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej, a także granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie odrębnych przepisów (art. 15 ust. 2 pkt 4 i 7),

e) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu planu, a po sporządzeniu projektu planu uzyskuje uzgodnienie m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 17 pkt 2 i pkt 6 lit. b tiret 8),

f) decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych

formami ochrony, o których mowa w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 53 ust. 4 pkt 2 i art. 60 ust. 1).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2023 r., poz. 344 ze zmianami)

Ustawa określa (w art. 13 ust. 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Art. 96 ust. 1a stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2023 r., poz. 682 ze zmianami)

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyłym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np.

wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni od dnia doręczenia; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 67 ust. 1, 2-4.

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu. Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję o rozbiórce organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2023 r., poz. 70 ze zmianami)

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 6 grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie

z przepisami ustawy o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- 1) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- 2) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164).

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

W dokumencie wskazano konieczność pełniejszego wykorzystania wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego. Głównym celem *Strategii* jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, z których cel 2. „Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich” zawiera działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. W ramach tego celu wyróżniono m.in. następujące priorytety:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2) digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony, dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału

społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*". Głównym celem dokumentu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Dwa spośród trzech celów szczegółowych mają wpływ na poziom kapitału społecznego w Polsce. Są to:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej. Istotne znaczenie wśród krajowych zabytków odgrywają również obiekty o charakterze sakralnym, które cechuje wysoki poziom artystyczny oraz ponadprzeciętne wartości historyczne i naukowe. Projekt strategiczny pn. *Rozwój turystyki kulturowej* obejmie następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii:

- Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą również prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

- Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.

Celem tego rodzaju przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równoległe – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny.

Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami.

Projekt strategiczny pn. *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* ma na celu

realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego. Zakres projektu obejmie m.in. następujące działania:

- 1) kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach;
- 2) systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji.

5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.

Zadania powiązane z ochroną dziedzictwa kulturowego uwzględnione zostały w dwóch obszarach:

1. E-państwo. Kierunek interwencji: Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny. Kierunek interwencji: Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego. Działania do 2030 r.:

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty, inwestycje w dziedzictwo narodowe, (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytków, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO,

- wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 przyjęty został Uchwałą Nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. (M.P. z 2023, poz.1470). Dokument ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

W programie dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce, wskazano zagrożenia wynikające z intensyfikacji procesów budowlanych, modernizacyjnych czy adaptacyjnych co jest efektem ciągłego rozwoju Polski jak również zmian klimatycznych oraz toczącej się za wschodnią granicą wojny. Uznano, że istnieje konieczność przyspieszenia postępowań administracyjnych w zakresie decyzji odnośnie praw do konkretnego zabytku lub obszaru chronionego wokół niego.

Głównym celem tego programu jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Ten cel będzie realizowany przez trzy punkty. Pierwszy punkt to weryfikacja wybranych zasobów zabytków, drugi punkt to wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków, a trzeci to edukacja i partycypacja.

Program ma na celu zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

1. Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

2. Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
 - opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.
3. Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:
- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
 - digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
 - rozwój portalu zabytek.pl.
4. Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:
- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
 - kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
 - wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.
5. Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:
- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
 - warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
 - wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
 - inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XVI/287/2020 z dnia 27 stycznia 2020 r.

Wśród kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wymieniono „Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego”. Samorząd Województwa przyjął następującą wizję rozwoju województwa wielkopolskiego: „Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich

mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.”

Istotę działań samorządu regionalnego i podstawowe funkcje do spełnienia precyzuje jego misja: „Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.”

Wyróżniono cztery cele strategiczne, a w ich obrębie jedenaście celów operacyjnych, które realizowane będą przez kierunki interwencji. Dla celu „Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu” kluczowym kierunkiem interwencji będzie wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb wymieniono rozwój wielkopolskich instytucji kultury oraz rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2019 r., poz.4021).

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchome, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe.

Podkreślono konieczność podjęcia działań na rzecz kompleksowej ochrony terenów najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym oraz kształtowania harmonijnego krajobrazu na całym obszarze województwa.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego

„Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej:

1] Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:

- a) wzmocnianie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim, ukierunkowanych na zachowanie ich historycznych wartości i krajobrazu w ich otoczeniu,
- b) wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;

2] Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego poprzez m.in.:

a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:

- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
- realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
- modernizację obiektów zabytkowych, w tym adaptowanie i przystosowywanie ich do nowych funkcji m.in. na cele instytucji kultury i obsługi ruchu turystycznego,
- tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej, którym nie można zapewnić ochrony w miejscach ich lokalizacji,

b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:

- wyznaczanie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy, w tym w szczególności historycznych centrów miast, obszarów przemysłowych, powojkowych, historycznego rozplanowania miejscowości,
- identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi w postaci programów rewitalizacji lub planów odnowy miejscowości,
- działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca, w tym również obszarów o zachowanych wartościach kulturowo-przyrodniczych, m.in. parków rezydencjonalnych, parków miejskich, ogrodów, cmentarzy,

c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:

- tworzenie parków kulturowych,
- wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,

d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycję, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;

3] Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:

a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty),
- tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania,
- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo, a w szczególności na przedpolach ekspozycji oraz na przebiegu osi widokowych, w tym zasad podziału terenu, linii zabudowy, intensywności zabudowy, gabarytów nowych obiektów w sposób zapewniający właściwe wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz podkreślających lub eksponujących ich walory architektoniczne, estetyczne i krajobrazowe,
- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
- zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo, w tym m.in. układu komunikacyjnego, systemu przestrzeni publicznych, kompozycji zieleni, linii zabudowy,
- określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni z uwzględnieniem pierwotnie nasadzonych gatunków,

b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na charakterystyczne dla przestrzeni miast elementy krystalizujące kompozycje urbanistyczne, m.in. dominanty architektoniczne lub przestrzenne, wnętrza urbanistyczne, ciągi alei, zieleni komponowana),
- wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych, rozplanowania dominant (zapewnienie ekspozycji wież np. kościołów, ratuszy), ukształtowania dachów, układów zieleni, osi kompozycyjnych, gabarytów i gęstości zabudowy,
- zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,

- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam, ekranów akustycznych, w tym również miejsc zakazu ich lokalizowania,
 - określanie terenów zachowania istniejącej lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,
- c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:
- wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy przestrzeni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),
 - zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,
 - zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,
 - zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych,

4] Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:

- a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kultury materialnej i niematerialnej,
- b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:
 - organizację izb pamięci, muzeów,
 - wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,
 - tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła oraz posługiwaniem się językiem regionalnym.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

1] Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:

- a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,
- b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,
- c) poprawę estetyki miast i wsi, w tym szczególnie obiektów o funkcjach turystycznych,
- d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi oraz kuchni regionalnej,
- e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej,

biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.

2] Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2022 r., poz. 58).

Głównym celem *Programu* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dbałość o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń.

W przyjętym dokumencie określono 5 celów szczegółowych, którym przyporządkowano kierunki działań:

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego województwa wielkopolskiego

Kierunki działań: podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków, wspieranie ochrony zabytków archeologicznych, popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działań: wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe, wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego, popularyzacja i upowszechnianie wiedzy na jego temat.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa

Kierunki działań: wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne, wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych, wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla województwa.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc

pracy związanych z opieką nad zabytkami

Kierunki działań: włączanie zabytków w procesy gospodarcze, włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Kierunki działań: udostępnianie obiektów zabytkowych, wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

5.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego przyjęty został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr LI/1000/23 z dnia 27 marca 2023 r. Audyt krajobrazowy jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarkę i planowanie. Dokument stanowi podstawę do podejmowania działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu w procesie planowania i zagospodarowania przestrzennego, poprzez uwzględnienie wniosków i rekomendacji w dokumentach planistycznych szczebla regionalnego i lokalnego.

Charakteryzując krajobraz województwa wielkopolskiego podkreślono, iż obok zasobów przyrodniczych elementem wyróżniającym się i mającym wpływ na charakter krajobrazu jest dziedzictwo kulturowe, będące obrazem historii rozwoju przestrzennego regionu. Szczególne znaczenie ma architektura sakralna. Kościoły i klasztory są niezwykle ważnym elementem krajobrazu Wielkopolski, gdyż ich wysokie wieże i duże bryły klasztorów stanowią często element dominujący w przestrzeni miast i wsi.

Szczególnym elementem wielkopolskiego krajobrazu są także liczne obiekty architektury rezydencjonalnej – zamkowej, dworskiej i pałacowej oraz folwarcznej. Obiektom tym zazwyczaj towarzyszą parki, które bardzo często stanowią wyróżniki krajobrazowe, którym historycznie podporządkowany był krajobraz kulturowy i do dziś mają wartości estetyczne, kompozycyjne i historyczne. Stanowią często jedyne skupiska zieleni wysokiej w danej okolicy.

Istotnym elementem wyróżniającym się w krajobrazie są także zabytkowe cmentarze, które odgrywają podobną rolę jak parki rezydencjonalne, gdyż zachowany stary drzewostan, charakterystyczny dla cmentarzy jest elementem dobrze postrzeganym w przestrzeni zarówno miast i wsi. Zieleń cmentarna jest elementem szczególnie rozpoznawalnym w mniejszych miejscowościach, gdzie cmentarze często były zakładane na ich obrzeżach i do dziś stanowią specyficzny element panoramy tych miejscowości.

Specyfiką Wielkopolski jest gęsta sieć osadnicza, która wyróżnia się miastami i wsiami o dobrze zachowanych, historycznie ukształtowanych układach przestrzennych – urbanistycznych i ruralistycznych z dużym nasyceniem zabudowy o walorach zabytkowych, w tym obiektów usług publicznych, mieszkaniowych, a także przemysłowych.

Cechą charakterystyczną wielkopolskiej przestrzeni są również zabytkowe wiatraki, których najwięcej zachowało się w południowej Wielkopolsce, a także aleje drzew i pasy zadrzewień śródpolnych.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

Do najcenniejszych zabytków na terenie gminy wpisanych do rejestru zabytków należą:

MALANÓW

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. STANISŁAWA BISKUPA
MĘCZENNIKA I ŚW. MIKOŁAJA BISKUPA:

a. kościół, drewn., 1871-1874 r.

Rejestr zabytków Nr A-36/409 z dnia 23 grudnia 1953 r.

b. dzwonnica, drewn., 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-37/410 z dnia 23 grudnia 1953 r.

ZAJAZD, ob. dom, ul. Południowa 2, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-364/106 z dnia 10 grudnia 1984 r.

MIŁACZEWEK

WIATRAK KOŹLAK, drewn., 1793 r.

Rejestr zabytków Nr A-365/107 z dnia 10 grudnia 1984 r.

ŹDŹENICE

WIATRAK KOŹLAK, drewn., XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków Nr 969/Wlkp/A z dnia 10 grudnia 1984 r.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

BIBIANNA

DOM NR 24, mur., 1936 r.

DOM NR 29, drew., ok. 1932 r.

DOM NR 56, drew., ok. 1930 r.

DOM NR 57, mur., 1935 r.

DOM NR 59, drew., ok. 1920 r.

DOM NR 65, drew., 1907 r.

BRODY

DOM NR 10, drew., 1925 r.

CELESTYNY

CMENTARZ EWANGELICKI, XVIII/XIX w.

DOM NR 3, mur., 1935 r.

DOM NR 15, drew., ok. 1928 r.

DOM NR 20, drew., ok. 1930 r.

CZACHULEC STARY

CMENTARZ EWANGELICKI, 1796 r..

DZIADOWICE

KAPLICZKA, mur., ok. 1930 r.

DOM NR 47, drew., 1922 r.

DZIADOWICE – FOLWARK

DOM NR 25, drew., ok. 1930 r.

FELIKSÓW

DOM NR 45, drew., XIX/XX w.

DOM NR 54, drew., 2 poł. XIX w.

GRĄBKÓW

DOM NR 28, drew., 1 ćw. XX w.

DOM NR 45, drew., ok. 1939 r.

KOTWASICE

CMENTARZ EWANGELICKI, 1 poł. XIX w.

DOM NR 5, drew., ok. 1920 r.

DOM NR 11, drew., ok. 1930 r.

DOM NR 13, mur., ok. 1925 r.

DOM NR 20, mur., 1932-1935 r.

DOM NR 137, drew., ok. 1920 r.

DOM NR 139, drew., k. XIX w.

MALANÓW

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. STANISŁAWA BISKUPA
MĘCZENNIKA I ŚW. MIKOŁAJA BISKUPA:

- a. kościół, drewn., 1871-1874 r.
- b. dzwonnica, drewn., 2 poł. XIX w.
- c. ogrodzenie z bramą, mur., ok. 1930 r.
- d. plebania, ul. Południowa 9, mur., XIX/XX w.

ZESPÓŁ CMENTARZA KATOLICKIEGO:

- a. cmentarz katolicki, 2 poł. XIX w.
- b. mur ogrodzeniowy, mur., 2 poł. XIX w.
- c. brama, mur.-żel., 2 poł. XIX w.

KRZYŻ PRZYDROŻNY, mur.- żel., ok. 1925 r.

ZAJAZD, ob. dom, ul. Południowa 2, mur., 1 poł. XIX w.

DOM NR 3, ul. Parkowa, drewn., ok. 1930 r.

MIŁACZEW

KAPLICZKA, mur., ok. poł. XX w.

DOM NR 49, drewn., 1 poł. XX w.

MIŁACZEWEK

WIATRAK KOŻLAK, drewn., 1793 r.

DOM NR 11, drewn., ok. 1930 r.

POROŻE

KRZYŻ PRZYDROŻNY, żel.- kam., 1909 r.

CMENTARZ EWANGELICKI, 1772 r.

DOM NR 13, drewn., ok. 1922 r.

DOM NR 15, drewn., ok. 1920 r.

DOM NR 20, drewn., 1885 r.

ZYGMUNTÓWEK

DOM NR 2, drewn., 1 ćw. XX w.

DOM NR 3, drewn., ok. 1910 r.

DOM NR 6, drewn., 1930 r.

DOM NR 9, drewn., ok. 1935 r.

DOM NR 21, drewn., 1915 r.

DOM NR 30, drewn., 1 ćw. XX w.

DOM NR 32, drewn., ok. 1930 r.

ŻDŹENICE

WIATRAK KOŻLAK, drew., XVIII/XIX w.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Malanów do rejestru zabytków pod nr 242/Wlkp/B decyzją z dnia 22.10.1997 r. wpisane zostało wyposażenie kościoła par. p.w. św. Stanisława Biskupa Męczennika i św. Mikołaja Biskupa (34 pozycje). W skład wyposażenia wchodzi m.in. barokowy ołtarz główny i dwa ołtarze boczne z 1 poł. XVIII w., barokowa ambona, XVIII-wieczny prospekt organowy, neogotycka chrzcielnica z poł. XIX w., konfesjonał z XIX/XX w., feretrony z k. XIX w., obrazy Męki Pańskiej z poł. XIX w. Obiekty nie konserwowane zachowane w złym stanie.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Na terenie gminy Malanów nie występują układy urbanistyczne i ruralistyczne wpisane do rejestru zabytków. Nie utworzono również parków kulturowych.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwieniami kulturowymi i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi

przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Malanów nie ma stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Malanów znajduje się jedno stanowisko archeologiczne o własnej formie krajobrazowej. Jest to stanowisko nr 1 w miejscowości Żdźdenice ob. AZP 61-42/129. Są to relikty pradziejowej nekropolii kurhanowej datowane są na schyłek III i IV EB. W 1925 i 1926 roku przebadano 58 spośród 227 zarejestrowanych wówczas kurhanów. Ujawniono w nich wówczas przede wszystkim groby szkieletowe rzadziej natrafiano na pochówki ciałaopalne. Stanowisko zostało na długo zapomniane znajduje się na terenie zalesionym) i zostało ponownie „odnalezione” dzięki zdjęciom lotniczym. Współczesna analiza danych pomiarowych LIDAR pozwoliła też sprecyzować ilość kurhanów i zasięg stanowiska. Stanowisko wymaga jednak dalszych badań geofizycznych i sondażowych w celu zweryfikowania dotychczasowych ustaleń.

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne

Obszar gminy Malanów został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych

i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy Malanów według gminnej ewidencji zabytków z 2010 r. i danych przekazanych przez Delegaturę w Koninie Wojewódzkiego urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu:

Obszar AZP	Nr stan. na obsz.	Nr stan. w miejsc.	Miejscowość
061-040	42	5	Bibianna
061-041	24	1	Bibianna
061-041	25	2	Bibianna
061-041	26	3	Bibianna
061-041	27	4	Bibianna
061-041	28	5	Bibianna
062-041	78	58	Brody
062-041	79	59	Brody
063-041	25	1	Celestyny
063-041	26	2	Celestyny
063-042	16	1	Czachulec Stary
063-042	17	2	Czachulec Stary
063-042	18	3	Czachulec Stary
063-042	19	4	Czachulec Stary
063-042	20	5	Czachulec Stary
063-042	21	6	Czachulec Stary
063-042	87	2	Czachulec Stary
063-042	88	3	Czachulec Stary
061-041	51	5	Dziadowice
061-041	55	9	Dziadowice
061-041	56	10	Dziadowice
061-041	57	11	Dziadowice
061-041	58	12	Dziadowice
061-041	59	13	Dziadowice
061-041	60	14	Dziadowice
061-041	61	15	Dziadowice
061-041	62	16	Dziadowice
061-041	63	17	Dziadowice
061-041	64	18	Dziadowice
061-041	65	19	Dziadowice
061-041	66	20	Dziadowice
061-041	67	6	Dziadowice
061-041	68	7	Dziadowice
061-041	69	8	Dziadowice
061-041	47	1	Dziadowice
061-041	48	2	Dziadowice
061-041	29	1	Dziadowice-Folwark
061-041	30	2	Dziadowice-Folwark
061-041	31	3	Dziadowice-Folwark

061-041	32	4	Dziadowice-Folwark
061-041	33	5	Dziadowice-Folwark
061-041	34	6	Dziadowice-Folwark
061-041	35	7	Dziadowice-Folwark
061-041	36	8	Dziadowice-Folwark
061-041	37	9	Dziadowice-Folwark
061-041	38	10	Dziadowice-Folwark
061-041	39	11	Dziadowice-Folwark
061-041	40	12	Dziadowice-Folwark
061-041	41	13	Dziadowice-Folwark
061-041	42	14	Dziadowice-Folwark
061-041	43	15	Dziadowice-Folwark
061-041	44	16	Dziadowice-Folwark
061-041	45	17	Dziadowice-Folwark
061-041	46	18	Dziadowice-Folwark
062-041	15	1	Feliksów
062-041	16	2	Feliksów
062-041	17	3	Feliksów
062-041	18	4	Feliksów
062-041	19	5	Feliksów
062-041	20	6	Feliksów
062-041	21	7	Feliksów
062-041	22	8	Feliksów
062-041	23	9	Feliksów
063-041	36	10	Feliksów
063-041	37	11	Feliksów
063-041	38	12	Feliksów
063-041	39	13	Feliksów
063-041	40	14	Feliksów
063-041	41	15	Feliksów
063-041	42	16	Feliksów
063-041	43	17	Feliksów
063-041	44	18	Feliksów
063-041	45	19	Feliksów
063-041	46	20	Feliksów
062-041	15	1	Feliksów
062-041	16	2	Feliksów
062-041	17	3	Feliksów
062-041	18	4	Feliksów
062-041	19	5	Feliksów
062-041	20	6	Feliksów
062-041	21	7	Feliksów
062-041	22	8	Feliksów
062-041	23	9	Feliksów
062-042	19	1	Grąbków
062-042	20	2	Grąbków
062-042	21	3	Grąbków
062-042	22	4	Grąbków
062-042	23	5	Grąbków
062-042	24	6	Grąbków
062-042	26	8	Grąbków
062-042	27	9	Grąbków
062-042	28	10	Grąbków
062-042	29	11	Grąbków
062-042	30	12	Grąbków

062-042	31	13	Grąbków
062-042	32	14	Grąbków
062-042	33	15	Grąbków
062-042	34	16	Grąbków
062-041	24	4	Kotwasice
062-041	25	5	Kotwasice
062-041	26	6	Kotwasice
062-041	27	7	Kotwasice
062-041	28	8	Kotwasice
062-041	29	9	Kotwasice
062-041	30	10	Kotwasice
062-041	31	11	Kotwasice
062-041	32	12	Kotwasice
062-041	33	13	Kotwasice
062-041	34	14	Kotwasice
062-041	35	15	Kotwasice
062-041	36	16	Kotwasice
062-041	37	17	Kotwasice
062-041	38	18	Kotwasice
062-041	39	19	Kotwasice
062-041	40	20	Kotwasice
062-041	41	21	Kotwasice
062-041	42	22	Kotwasice
062-041	43	23	Kotwasice
062-041	44	24	Kotwasice
062-041	45	25	Kotwasice
062-041	46	26	Kotwasice
062-041	47	27	Kotwasice
062-041	48	28	Kotwasice
062-041	49	29	Kotwasice
062-041	50	30	Kotwasice
062-041	51	31	Kotwasice
062-041	52	32	Kotwasice
062-041	53	33	Kotwasice
062-041	54	34	Kotwasice
062-041	55	35	Kotwasice
062-041	56	36	Kotwasice
062-041	57	37	Kotwasice
062-041	58	38	Kotwasice
062-041	59	39	Kotwasice
062-041	60	40	Kotwasice
062-041	61	41	Kotwasice
062-041	62	42	Kotwasice
062-041	63	43	Kotwasice
062-041	64	44	Kotwasice
062-041	65	45	Kotwasice
062-041	66	46	Kotwasice
062-041	67	47	Kotwasice
062-041	68	48	Kotwasice
062-041	69	49	Kotwasice
062-041	70	50	Kotwasice
062-041	71	51	Kotwasice
062-041	72	52	Kotwasice
062-041	73	53	Kotwasice
062-041	74	54	Kotwasice

062-041	75	55	Kotwasice
062-041	76	56	Kotwasice
062-041	77	57	Kotwasice
062-041	78	58	Kotwasice
062-041	79	59	Kotwasice
061-041	52	1	Kotwasice
061-041	53	2	Kotwasice
061-041	54	3	Kotwasice
062-041	24	4	Kotwasice
062-041	27	7	Kotwasice
062-041	28	8	Kotwasice
062-041	29	9	Kotwasice
062-041	30	10	Kotwasice
062-041	31	11	Kotwasice
062-041	32	12	Kotwasice
062-041	33	13	Kotwasice
062-041	34	14	Kotwasice
062-041	35	15	Kotwasice
062-041	36	16	Kotwasice
062-041	37	17	Kotwasice
062-041	38	18	Kotwasice
062-041	39	19	Kotwasice
062-041	40	20	Kotwasice
062-041	41	21	Kotwasice
062-041	42	22	Kotwasice
062-041	43	23	Kotwasice
062-041	44	24	Kotwasice
062-041	45	25	Kotwasice
062-041	46	26	Kotwasice
062-041	47	27	Kotwasice
062-041	48	28	Kotwasice
062-041	49	29	Kotwasice
062-041	50	30	Kotwasice
062-041	51	31	Kotwasice
062-041	52	32	Kotwasice
062-041	53	33	Kotwasice
062-041	54	34	Kotwasice
062-041	55	35	Kotwasice
062-041	56	36	Kotwasice
062-041	57	37	Kotwasice
062-041	58	38	Kotwasice
062-041	59	39	Kotwasice
062-041	60	40	Kotwasice
062-041	61	41	Kotwasice
062-041	62	42	Kotwasice
062-041	63	43	Kotwasice
062-041	64	44	Kotwasice
062-041	65	45	Kotwasice
062-041	66	46	Kotwasice
062-041	67	47	Kotwasice
062-041	68	48	Kotwasice
062-041	69	49	Kotwasice
062-041	70	50	Kotwasice
062-041	71	51	Kotwasice
062-041	72	52	Kotwasice

062-041	73	53	Kotwasice
062-041	74	54	Kotwasice
062-041	75	55	Kotwasice
062-041	76	56	Kotwasice
062-041	77	57	Kotwasice
062-041	1	1	Malanów
062-041	2	2	Malanów
062-041	3	3	Malanów
062-041	4	4	Malanów
062-041	5	5	Malanów
062-041	6	6	Malanów
062-041	7	7	Malanów
062-041	8	8	Malanów
062-041	9	9	Malanów
062-041	10	10	Malanów
062-041	11	11	Malanów
062-041	12	12	Malanów
062-041	13	13	Malanów
063-041	47	14	Malanów
063-041	48	15	Malanów
063-041	49	16	Malanów
063-041	50	17	Malanów
063-041	51	18	Malanów
063-041	52	19	Malanów
063-041	53	20	Malanów
063-041	54	21	Malanów
063-041	55	22	Malanów
063-041	56	23	Malanów
062-041	1	1	Malanów
062-041	2	2	Malanów
062-041	3	3	Malanów
062-041	4	4	Malanów
062-041	5	5	Malanów
062-041	6	6	Malanów
062-041	7	7	Malanów
062-041	8	8	Malanów
062-041	9	9	Malanów
062-041	10	10	Malanów
062-041	11	11	Malanów
062-041	12	12	Malanów
062-041	13	13	Malanów
063-042	1	3	Miłaczew
063-042	2	4	Miłaczew
063-042	3	5	Miłaczew
063-042	4	6	Miłaczew
063-042	5	7	Miłaczew
063-042	6	8	Miłaczew
063-042	7	9	Miłaczew
063-042	8	10	Miłaczew
062-042	35	1	Miłaczew
062-042	36	2	Miłaczew
063-042	22	3	Miłaczewek
063-042	23	4	Miłaczewek
063-042	24	5	Miłaczewek
063-042	25	6	Miłaczewek

063-042	26	7	Miłaczewek
063-042	27	8	Miłaczewek
063-042	28	9	Miłaczewek
063-042	29	10	Miłaczewek
063-042	30	11	Miłaczewek
063-042	31	12	Miłaczewek
063-042	32	13	Miłaczewek
063-042	33	14	Miłaczewek
063-042	34	15	Miłaczewek
063-042	35	16	Miłaczewek
062-042	37	1	Miłaczewek
062-042	38	2	Miłaczewek
062-042	39	3	Miłaczewek
063-042	36	5	Miłaczewskie Młyny
063-042	37	6	Miłaczewskie Młyny
063-042	38	7	Miłaczewskie Młyny
063-042	39	8	Miłaczewskie Młyny
063-042	40	9	Miłaczewskie Młyny
062-042	40	1	Miłaczewskie Młyny
062-042	41	2	Miłaczewskie Młyny
062-042	42	3	Miłaczewskie Młyny
063-041	27	1	Poroże
063-041	28	2	Poroże
063-041	29	3	Poroże
063-041	30	4	Poroże
063-041	31	5	Poroże
063-041	32	6	Poroże
063-041	33	7	Poroże
063-041	35	8	Poroże
063-041	57	8	Poroże
063-041	58	9	Poroże
063-041	59	10	Poroże
063-041	60	11	Poroże
063-042	9	1	Poroże
063-042	10	2	Poroże
063-042	11	3	Poroże
063-042	12	4	Poroże
063-042	13	5	Poroże
063-042	14	6	Poroże
063-042	15	7	Poroże
063-042	99	1	Skarżyn-Kolonia
063-042	100	2	Skarżyn-Kolonia
063-042	101	3	Skarżyn-Kolonia
063-042	102	4	Skarżyn-Kolonia
063-042	103	5	Skarżyn-Kolonia
063-042	104	6	Skarżyn-Kolonia
063-042	105	7	Skarżyn-Kolonia
063-042	106	8	Skarżyn-Kolonia
063-042	107	1	Skarżyn-Kolonia
062-042	44	1	Targówka
062-042	45	2	Targówka
062-042	46	3	Targówka
062-042	47	4	Targówka
062-042	48	5	Targówka
062-042	49	6	Targówka

062-042	50	7	Targówka
061-042	129	1	Żdżenice
062-041	14	21	Żdżenice
062-041	14	21	Żdżenice
062-041	25	5	Żdżenice
062-041	26	6	Żdżenice
062-042	1	2	Żdżenice
062-042	2	3	Żdżenice
062-042	3	4	Żdżenice
062-042	4	5	Żdżenice
062-042	6	7	Żdżenice
062-042	7	8	Żdżenice
062-042	5	6	Żdżenice
062-042	8	9	Żdżenice
062-042	9	10	Żdżenice
062-042	10	11	Żdżenice
062-042	11	12	Żdżenice
062-042	12	13	Żdżenice
062-042	13	14	Żdżenice
062-042	14	15	Żdżenice
062-042	15	16	Żdżenice
062-042	16	17	Żdżenice
062-042	17	18	Żdżenice
062-042	18	19	Żdżenice
062-042	51	1	Żdżenice

Gmina Malanów jest położona w obrębie jednego z 13 mezoregionów - Wysoczyzny Tureckiej. Pod względem geograficznym jest to rejon należący do Niżu Środkowoeuropejskiego, dokładniej do Niziny Wielkopolskiej w obrębie Nizin Środkowopolskich (Matuszkiewicz 1999). Kondracki (2000) klasyfikuje ten obszar na podstawie przynależności do dorzecza Warty, zalicza go do Niziny Południowo-wielkopolskiej. Obszar gminy charakteryzuje się słabo rozwiniętą siecią rzeczną. Brak większych rzek a nieliczne ciek rozpoczynają na terenie gminy swój górny bieg. Na obszarze gminy Malanów występują utwory czwartorzędowe w postaci glin morenowych, piasków i żwirów rzecznych, osadów eolicznych, mułków i ilów zastoiskowych. Dominują gleby rdzawe, należące do gleb bielcowo-ziemnych, rozprzestrzenione na piaskach niewęglanowych, dość zasobnych w glikokrzemiany.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie dzisiejszej gminy Malanów sięgają środkowej epoki kamienia – mezolitu. W tym czasie obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Dominującą formą stało się myślistwo typu traperskiego. Polowano na zwierzynę i łowiono ryby w obrębie określonego terytorium, uzupełniając jadłospis zbieractwem roślin dziko rosnących. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te społeczności prowadziły podobny, półkoczowniczy tryb życia. Tereny rzeczne wraz z rozległymi rozlewiskami

i zróżnicowanymi typami lasów stwarzała dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność. Nic więc dziwnego, że okolice dzisiejszej gminy Malanów przyciągały grupy łowców – zbieraczy. Na omawianym terenie odkryto pojedyncze, typowe dla okresu mezolitu, drobne narzędzia wykonane z krzemienia (tzw. mikrolity).

Bardziej ustabilizowane osadnictwo widoczne jest jednak dopiero w młodszej epoce kamienia - neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp. Pierwszą kulturą w pełni neolityczną była kultura ceramiki wstęgowej. Ludność tej kultury zakładała swoje osiedla na żyznych terasach rzecznych, na czarnych i brunatnych ziemiach. Lokowali na nich stałe osady składające się z długich, prostokątnych domów. Zajmowali się głównie uprawą roli oraz hodowlą.

Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu na naszym terenie wiążą się z kulturą pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmywnych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Osady ludności kultury pucharów lejkowatych odkryto między innymi w okolicach miejscowości: Celestyny, Czachulec Stary, Grąbków, Kotwasice, Miłaczew, Młyny Miłaczewskie, Poroże, Targówka i Żdzeniec. Prawie równolegle z kulturą pucharów lejkowatych rozwijała się kultura amfor kulistych (np. w okolicach miejscowości Miłaczewek).

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. W środkowym i późnym okresie epoki brązu zaczęła się rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się

wówczas wyroby żelazne.

Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytym wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską. Osadnictwo związane z ludnością kultury łużyckiej i wschodniopomorskiej jest na terenie dzisiejszej gminy Malanów bogato reprezentowane. Są to między innymi osady w okolicach miejscowości: Czachulec Stary, Dziadowice, Dziadowice-Folwark, Feliksów, Grąbków, Kotwasice, Malanów, Miłaczew, Miłaczewek, Młyny Miłaczewskie, Poroże, Targówka, Żdzenie oraz cmentarzysko w okolicach miejscowości Żdzenie.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednolicenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Na obszarze naszej gminy notujemy kilkadziesiąt stanowisk identyfikowanych jako pozostałości osadnictwa ludności kultury przeworskiej, np. osady z okolic miejscowości: Czachulec Stary, Dziadowice, Dziadowice-Folwark, Feliksów, Grąbków, Kotwasice, Malanów, Miłaczewek, Młyny Miłaczewskie, Poroże, Targówka, Żdzenie czy cmentarzyska w okolicach miejscowości Czachulec Stary i Żdzenie.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka.

Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa

polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widoczne są fazy powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Obraz dynamiki rozwoju osadniczego z okresu wczesnego średniowiecza, nie zmienia się także w późnym średniowieczu. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytne występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę. Szczególnie bujny rozwój osadnictwa i powstawania wsi nastąpił od XV – XVI w.

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stan zachowania stanowisk archeologicznych na terenie gminy Malanów wynika w dużej mierze z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa wokół jezior.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są przede wszystkim następujące inwestycje:

- inwestycje budowlane i przemysłowe, zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg na terenie gminy oraz dróg dojazdowych do pól,
- rozbudowa sieci wodociągowych i kanalizacyjnych,

- wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych.

Planowane inwestycje na terenie gminy, które mogą stanowić ewentualne zagrożenie dla stanowisk archeologicznych:

- zagospodarowanie wsi Bibianna przewidziane na rok 2024,

- przebudowa drogi Poroże-Celestyny , przebudowa drogi w sołectwie Grąbków, przebudowa drogi w sołectwie Rachowa, przebudowa drogi w sołectwie Skarżyn Kolonia - przewidziane na rok 2024.

Gmina Malanów jest gminą o charakterze rolniczym. Istotnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka (grunty orne stanowią około 63% łącznej powierzchni gminy). Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych (lasy stanowią około 30% powierzchni gminy).

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawastrzeń kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego albo w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Kierownika Delegatury w Koninie.

7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne, w rozumieniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), której tekst został przyjęty w Paryżu na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., odnosi się do współcześnie praktykowanych zjawisk kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zaliczają się do nich:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo niematerialne przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody, jest źródłem poczucia świadomości, ciągłości i tożsamości. Zdarzenia, historie z nimi związane, legendy ożywiają mury, pola, lasy i są bardzo ważnym elementem walorów turystycznych. Bywa, że odpowiednio wypromowane stają się zasobami turystycznymi: Niematerialne w swoim charakterze dziedzictwo w ofercie turystycznej najczęściej przedstawiane jest jako imprezy folklorystyczne. Wiele z imprez folklorystycznych obecnych w kalendarium nawiązuje do kalendarium obrzędów chrześcijańskich. Uroczyste msze, procesje, misteria stanowią często bardzo widowiskowy element krajobrazu kulturowego przyciągający ruch turystyczny. Ważnym składnikiem dziedzictwa niematerialnego jest życie codzienne mieszkańców wsi, które także dla potrzeb turystyki znajduje swój wyraz jako walor. Kolejną ważną grupą imprez folklorystycznych stanowią te, których podstawą są różne pozostałe elementy dziedzictwa wiejskiego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego.

Dobłą formą zachowawczą dla tutejszego dziedzictwa kulturowego są podejmowane działania i imprezy organizowane przez „Centrum Kultury i Biblioteka Publiczna w Malanowie”. Centrum m.in. prowadzi wielokierunkową działalność w dziedzinie rozwoju oraz upowszechniania nie tylko lokalnej i regionalnej kultury wśród mieszkańców, służy zaspokajaniu potrzeb czytelniczych, a także upowszechnianiu wiedzy, nauki i rozwojowi kultury. Przy CKiBP działają zespoły ludowe „Tradycja” z Malanowa i „Jarzębinki” z Dziadowic, które oprócz pieśni ludowych znad Prosnego prezentują tradycyjne wiejskie obrzędy (weselne – z lat 30. XX w., kiszenie kapusty, darcie pierza, czesanie lnu czy przedzenie wełny). Przy zespole „Tradycja”, który zgodnie ze swoją nazwą

pielęgnuje tradycje i obyczaje ludowe regionu, za co został uhonorowany wieloma nagrodami, w tym odznaką „Zasłużony dla Kultury Polskiej”, działają kapele „To MY” i „Łowijoki” – nazwa od oberków zwanych tutaj łowijokami. Centrum jest również organizatorem bądź z wieloma stowarzyszeniami współorganizatorem licznych imprez gminnych.

Depozytariuszami tradycji są także Koła Gospodyń Wiejskich, których działalność zwiększa uczestnictwo mieszkańców wsi w dziedzinie kultury i kultywowaniu folkloru. Na terenie gminy działa, zgodnie z danymi z centralnego rejestru w ARiMR, osiem KGW, m.in. w miejscowościach: Bibianna, Celestyny, Dziadowice, Malanów czy Targówka. Integrują one lokalne społeczności i rozwijają kulturę ludową, przygotowują wyroby rękodzielnicze o artystycznej strukturze, kulinaria w oparciu o regionalne produkty żywnościowe i wytwarzane tradycyjnymi metodami w gospodarstwach domowych, które prezentują podczas różnych warsztatów, lokalnych imprez w gminie i poza nią. Imprezy te dostarczają nie tylko rozrywki, ale również edukują, promują i propagują tradycje.

W wielu domach pielęgnowane są tradycje świąteczne i eksponowane z tym pamiątki, kultywowane stare zwyczaje - szczególnie widoczne w obchodach świąt bożonarodzeniowych i wielkanocnych, nadal praktykuje się domowe przetwarzanie żywności, wyrabia domowe nalewki, praktykuje ziołolecznictwo, używa się tradycyjnych sprzętów, starsi rozmawiają zanikającą już gwarą, przekazują miejscowe legendy.

Organizowane na terenie gminy cykliczne imprezy sportowe i kulturalne, m.in.: koncerty noworoczne, konkursy – np. na wieniec dożynkowy czy kulinarne, różne warsztaty, korowód w Święto Trzech Króli, Finał Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, Dzień Kobiet, Gminny Dzień Strażaka, Boże Ciało, Noc Kupały, Dni Malanowa, Dożynki, plener malarski "Malowniczy Malanów", festyn folklorystyczny w Dziadowicach, festyny rodzinne w Porożu, biegi uliczne "Malanowska Jesień", mistrzostwa gminy oraz turnieje w wielu dyscyplinach sportowych, obchody świąt państwowych, są nie tylko widowiskowym elementem krajobrazu kulturowego, odnoszą się także do tradycji i lokalnych zwyczajów oraz są czynnikiem umacniającym tożsamość lokalną. Nie ma bowiem lepszej możliwości budowania tożsamości lokalnej oraz kształtowania emocjonalnych postaw wobec swojej miejscowości i do sprzyjania kreatywności społecznej, niż opartych na wartościach jej dziedzictwa kulturowego, który jest dobrą podstawą do tworzenia wizerunku miejscowości, a atrakcyjny wizerunek przyciąga kapitał ludzki i finansowy.

Ogromny zasięg kultury masowej i postęp cywilizacyjny wpłynęły na

dyskredytację dawnych wzorów i modeli życia społeczności lokalnych. Dlatego warto uwzględnić ten temat w scenariuszach organizowanych imprez, ofertach, pokazach itp. Innym, bardzo ważnym elementem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest prowadzenie na szeroko zakrojonej skali działań związanych z edukowaniem przede wszystkim młodego pokolenia w zakresie tej tematyki. Dziedzictwo kulturowe akumuluje i przechowuje wielorakie wartości: intelektualne, moralne, społeczne, religijne czy estetyczne. Związek człowieka z dziedzictwem regionu jest wartością, którą należy głównie młodym ludziom uświadamiać, co z pewnością zaowocuje kształtowaniem się w nich poczucia własnej tożsamości, a co za tym idzie, postawą zaangażowania w sprawy związane z codziennym życiem wspólnoty, a także otwarcia się na inne społeczności i kultury.

Heraldyka samorządowa również odnosi się do dziedzictwa kulturowego – tradycji rolniczej i dawnej przynależności do arcybiskupstwa. Obecny wizerunek herbu zawierający elementy kojarzące się z gminą, określony Uchwałą Rady Gminy Malanów z 30 grudnia 1999 r., przedstawia na zielonym polu tarczy w jego centralnej części drzewo dębu - „Bartek” rosnący w Kotwasicach, a poniżej z jednej strony dzwon z wieży kościelnej, a po drugiej krzyż biskupi, w kolorach złotych.

Dziedzictwo kulturowe znajdziemy też w zachowanych nazwach miejscowości, utworzonych od nazw osobowych, m.in. Bibianna, Czachulec, Celestyny, Feliksów, Zygmuntówek, Malanów.

Celem zachowania i ochrony wartości niematerialnych, mających znaczenie dla tożsamości i wspólnoty cywilizacyjnej oraz ciągłości rozwoju społecznego i kulturalnego, są one promowane również na stronach internetowych i facebook-owych gminy, w tym *Cyfrowe Archiwum Historii Gminy Malanów*, również na stronach poszczególnych sołectw i organizacji pozarządowych oraz w ulotkach reklamowych i „Gazecie Malanowskiej” wydawanych przy wsparciu finansowym Gminy Malanów.

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

8.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego

gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególny uwzględnia się:

- ustalenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Malanów zostało przyjęte Uchwałą Nr XXXIX/257/2010 Rady Gminy Malanów z dnia 10 maja 2010 r. ze zmianą zatwierdzoną Uchwałą Rady Gminy Nr XXXVIII/269/2018 z dnia 2 sierpnia 2018 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W cz. I. „Uwarunkowania”, rozdz. 1.12. „Charakterystyka środowiska kulturowego” przedstawiono zarys historii gminy, wymieniono zabytki nieruchome na terenie gminy.

W cz. II. „Kierunki zagospodarowania przestrzennego”, w rozdz. 2.6. przedstawiono obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego:

Założenia sakralne

Podlegają ochronie w granicach założeń oraz ich najbliższym otoczeniu 50-100 m

wokół granic, zależnie od możliwości. Należy uwzględnić znaczenie widoku na zabytek.

W obrębie stref ochrony konserwatorskiej obowiązuje:

- a) historyczna parcelacja (zgodnie z zasadą niepodzielności zespołów),
- b) zachowanie zabytkowej zabudowy,
- c) zachowanie zabytkowej zieleni,
- d) podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej,
- e) użytkowanie nie kolidujące z historyczną funkcją obiektu.

Cmentarze

Ochrona obowiązuje w granicach cmentarza oraz jego najbliższym otoczeniu. Dla cmentarzy czynnych szerokość zewnętrznej strefy ochronnej równa jest szerokości strefy ochrony sanitarnej. Dla nieczynnych cmentarzy ewangelickich postuluje się przyjęcie zewnętrznej strefy ochronnej o szerokości ok. 10 m wokół granic.

W granicach cmentarza obowiązuje zachowanie:

- a) historycznej parcelacji,
- b) historycznego rozplanowania,
- c) zabytkowej sztuki sepulkralnej i ogrodzenia,
- d) zabytkowej zieleni.

Postuluje się wyłączenie spod zabudowy zewnętrznych stref ochronnych cmentarzy.

Obiekty budowlane

Mieszkalne, gospodarcze, przemysłowe, kapliczki. Ochrona obejmuje obiekt wraz z jego najbliższym otoczeniem. Postuluje się zachowanie zabytkowej formy architektonicznej oraz podporządkowanie niezbędnych zmian budynkowi istniejącemu w zakresie skali i formy.

Wszelkie zmiany planowane w obiektach i na obszarach objętych ochroną konserwatorską oraz ich najbliższym otoczeniu (m.in. prace budowlane, pielęgnacja zieleni, prace ziemne, zmiany sposobu użytkowania, podziały geodezyjne) wymagają:

- a) pozwolenia Kierownika Delegatury Urzędu Ochrony Zabytków w Koninie działającego z upoważnienia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
 - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków,
- b) opinii Kierownika Delegatury Urzędu Ochrony Zabytków w Koninie
 - w odniesieniu do pozostałych obiektów i obszarów.

8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Wykaz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego zawierających zapisy zabezpieczające ochronę dziedzictwa kulturowego:

I. Uchwała Nr V/31/2007 Rady Gminy Malanów z dnia 14 lutego 2007 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Malanów dla miejscowości Malanów.

§7. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej.

1. Na całym obszarze objętym planem w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na obiekty mające charakter zabytku archeologicznego – należy wstrzymać roboty i niezwłocznie powiadomić odpowiednie organy ochrony zabytków.

2. Na terenie działki o numerze ewidencyjnym 551 (3 MN) wszelkie prace ziemne wymagają badań archeologicznych w zakresie uzgodnionym z organem ochrony zabytków.

II. Uchwała Nr VII/39/2007 Rady Gminy Malanów z dnia 29 marca 2007 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej we wsi Rachowa.

§6. Dla ochrony dziedzictwa kulturowego, w strefie ochrony stanowisk archeologicznych, wszystkie inwestycje związane z pracami ziemnymi, wymagają prowadzenia badań archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Kierownika Delegatury w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

III. Uchwała Nr XI/56/2007 Rady Gminy Malanów z dnia 20 września 2007 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Malanów dla miejscowości Kotwasice.

§5.5. Dla ochrony dziedzictwa kulturowego, w strefie ochrony stanowisk archeologicznych, ustala się obowiązek uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, wszelkich inwestycji związanych z zabudowaniem lub zagospodarowaniem terenu, a wymagających prac ziemnych, celem ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych.

IV. Uchwała Nr XXI/134/2008 Rady Gminy Malanów z dnia 29 września 2008 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Malanów dla miejscowości Malanów i Feliksów.

§7.1. Nową zabudowę należy projektować i realizować w sposób nie naruszający walorów otaczającej przestrzeni. W szczególności należy unikać stosowania zabudowy o formach nadmiernie eksponujących nową zabudowę, w szczególności o agresywnych barwach.

V. Uchwała Nr XVI/111/2012 Rady Gminy Malanów z dnia 22 marca 2012 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Malanów dla miejscowości Malanów i Feliksów.

§5.1. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeolog. oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

VI. Uchwała Nr XVII/121/2012 Rady Gminy Malanów z dnia 17 maja 2012 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Malanów dla miejscowości Kotwasice w rejonie drogi Kotwasice – Źdzenie.

§7.1. Nową zabudowę należy projektować i realizować w sposób nie naruszający walorów otaczającej przestrzeni. W szczególności należy unikać stosowania zabudowy o formach nadmiernie eksponujących nową zabudowę, zwłaszcza o agresywnych barwach. 2. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego w obszarze występowania stanowisk archeologicznych ustala się obowiązek uzgadniania z właściwym organem ochrony zabytków, wszelkich prac ziemnych związanych z zabudową lub zagospodarowaniem terenu, celem ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych.

VII. Uchwała Nr XXIX/213/2017 Rady Gminy Malanów z dnia 14 września 2017 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Malanów dla miejscowości Malanów w rejonie ulic Stawiszyńskiej, Szerokiej i Wąskiej.

§8.1. W granicach planu występuje strefa intensywnego występowania stanowisk archeologicznych podlegająca ochronie na podstawie przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. 2. Ochronę nieruchomości zabytków w granicach wyznaczonych stref archeologicznych należy uwzględnić na etapie projektowania i realizacji zagospodarowania i zabudowy terenu zgodnie z wymaganiami przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków. 3. W przypadku rozpoznania wartości kulturowych nieruchomości zabytków archeologicznych zakres badań ratowniczych określi Wielkopolski Konserwator Zabytków - Delegatura w Koninie, na zasadach określonych w przepisach odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

VIII. Uchwała Nr XXIX/214/2017 Rady Gminy Malanów z dnia 14 września 2017 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Kotwasice w granicy drogi Kotwasice – Zygmuntówek.

§6. Na obszarze objętym planem określa się następujące obowiązki wynikające z istnienia strefy intensywnego występowania stanowisk archeologicznych: 1) podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę; 2) w obrębie szerokokąsowego zadania inwestycyjnego ustala się obowiązek przeprowadzenia: a) rozpoznawczych badań powierzchniowo – sondażowych, b) ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych, c) badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych. Wszystkie prace archeologiczne muszą być uzgodnione pozwoleniem WUOZ w Poznaniu – Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

IX. Uchwała Nr XL/283/2018 Rady Gminy Malanów z dnia 27 września 2018 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Malanów dla miejscowości Celestyny.

§8.1. W granicach planu występuje strefa intensywnego występowania stanowisk archeologicznych podlegająca ochronie na podstawie przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. 2. Ochronę nieruchomości zabytków w granicach wyznaczonych stref archeologicznych należy uwzględnić

na etapie projektowania i realizacji zagospodarowania i zabudowy terenu zgodnie z wymaganiami przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków. 3. W przypadku rozpoznania wartości kulturowych nieruchomości zabytków archeologicznych zakres badań ratowniczych określi Wielkopolski Konserwator Zabytków - Delegatura w Koninie, na zasadach określonych w przepisach odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

X. Uchwała Nr XL/284/2018 Rady Gminy Malanów z dnia 27 września 2018 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Malanów w miejscowości Grąbków.

§ 8. 1. W granicach planu występuje strefa intensywnego występowania stanowisk archeologicznych podlegająca ochronie na podstawie przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. 2. Ochronę nieruchomości zabytków w granicach wyznaczonych stref archeologicznych należy uwzględnić na etapie projektowania i realizacji zagospodarowania i zabudowy terenu zgodnie z wymaganiami przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków. 3. W przypadku rozpoznania wartości kulturowych nieruchomości zabytków archeologicznych zakres badań ratowniczych określi Wielkopolski Konserwator Zabytków - Delegatura w Koninie, na zasadach określonych w przepisach odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

XI. Uchwała Nr XXIX/207/2021 Rady Gminy Malanów z dnia 8 lipca 2021 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Malanów w obrębie miejscowości Malanów, Grąbków i Żdzenice Etap I.

§9.1. W obszarze objętym planem zlokalizowane są strefy ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych: a) nr st. 2, ob. AZP 62-42/20 - pozostałość osadnictwa z okresu późnego średniowiecza i nowożytności, b) nr st. 3, ob. AZP 62-42/21 - pozostałość osadnictwa z okresu późnego średniowiecza. 2. Na terenie wyznaczonych stref ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych dopuszcza się działalność inwestycyjną i określa się wymóg postępowania zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

XII. Uchwała Nr XL/272/2022 Rady Gminy Malanów z dnia 26 lipca 2022 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu w obrębie Kotwasice, gmina Malanów.

§8.1. W obszarze objętym planem zlokalizowana jest strefa ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanego stanowiska archeologicznego st. 55, ob. AZP 62-41/75 - pozostałość osadnictwa z okresu nowożytnego. 2. Na terenie

wyznaczonej strefy ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanego stanowiska archeologicznego dopuszcza się działalność rolniczą i określa się wymóg postępowania zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a wszelkie zmiany są każdorazowo uzgadniane z konserwatorem zabytków.

Inwestycje na terenie gminy Malanów, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, realizowane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji celu publicznego, które uzgadniane są z konserwatorem zabytków.

8.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. nr 212, poz. 2153), wydanego na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia.

Gmina Malanów posiada gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowany w 2009 r. Plan ten jest corocznie aktualizowany.

9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do

rejestru zabytków**Zespół kościoła par. p.w. św. Stanisława Biskupa Męczennika i św. Mikołaja Biskupa w Malanowie**

Parafia w Malanowie została erygowana zapewne ok. 1668 r., wówczas także został wzniesiony pierwszy, drewniany kościół. W 1716 r. z fundacji ówczesnego proboszcza, ks. Szczepana Będkowskiego wzniesiono kolejny drewniany kościół, który został konsekrowany w 1731 r. przez sufragana gnieźnieńskiego bpa Franciszka Kraszkowskiego. W 1864 r. z powodu wytyczenia nowego tzw. traktu napoleońskiego z Turku do Kalisza uległ zmianie układ ruralistyczny miejscowości. Podjęto wówczas decyzję o przeniesieniu kościoła bliżej nowej drogi. Obecny kościół został wzniesiony w latach 1871-1874 staraniem proboszcza ks. Gerwazego Smólkowskiego oraz jego następcy, ks. Ludwika Służewskiego, z wykorzystaniem materiału z poprzedniego rozebranego kościoła. Kościół o konstrukcji zrębowej został wzniesiony na kamienno-ceglanej podmurówce, wzmocniony lisciami i oszalowany. Do jego pojedynczej nawy przylegają od południa i zachodu dwie kruchty, a od wschodu węższe od niej, zamknięte trójbocznie prezbiterium, przy którym ponadto usytuowane są prostokątne zakrystia oraz kruchta. Dwuspadowy dach z wieżyczką na sygnaturkę zwieńczoną stożkowym hełmem z latarnią pokryty jest blachą. Wnętrze kryje płaski strop, nad nawą zdobiony fasetą. Prezbiterium od nawy wydzielone jest belką tęczową ozdobioną krucyfiksem. W roku 1989 obiekt został wyremontowany. W 2007 r. zainstalowano system wykrywania pożaru. Stan zachowania dostateczny. Remont obiektu planowany w latach 2024-2025.

Dzwonnica pochodzi z XVIII w., a w 1873 r. została przeniesiona na obecne miejsce. Drewniana, konstrukcji słupowo-ryglowej, na kamiennym fundamencie, ze stężeniami w postaci krzyżujących się zastrzałów w płaszczyznach ścian i wewnętrznych ram konstrukcyjnych, ściany na zewnątrz oszalowane deskami w układzie pionowym. Budowla na planie kwadratu z jednoprzestrzennym wnętrzem, nakryta stromym dachem czterospadowym z mocno wysuniętym okapem, w części centralnej dachu czworoboczna latarnia nakryta daszkiem czterospadowym. Utrzymana w dostatecznym stanie. W latach 2024-2025 planowana jest wymiana zniszczonego pokrycia dachu na nowy gont.

Zajazd, ob. dom w Malanowie

Budynek wzniesiony w 1 poł. XIX w. Do drugiej wojny światowej użytkowany był jako zajazd. Obecnie jako budynek mieszkalny z częścią usługową. Położony jest w centralnej części wsi, przy skrzyżowaniu dróg Turek - Kalisz i Miłaczew – Grzymiszew. Budynek jest posadowiony na fundamentach

z kamienia, ściany murowane z cegły, tynkowane. Rzut budynku na planie prostokąta, frontem zwrócony na północny wschód, z sienią od strony południowo zachodniej. Bryła zwarta, jednokondygnacyjna z użytkowanym poddaszem, nakryta dachem naczółkowym. Własność prywatna. Stan zachowania dostateczny.

Wiatrak koźlak w Miłaczewku

Zbudowany w 1793 r., przeniesiony do Miłaczewka w 1900 r. Budowla drewniana, o konstrukcji słupowej związanej poziomymi ryglami, w płaszczyznach ścian stężenia w postaci krzyżujących się zastrzałów, całość wsparta na centralnie zbudowanej konstrukcji koźła, koźło zaś wsparty na fundamencie z luźno ułożonych kamieni polnych. Obiekt wolnostojący, zbudowany na planie zbliżonym do kwadratu, ściany odchylone od pionu do wewnątrz. Szczyt wysunięty przed lico ściany, wsparty na dwóch ozdobnie wyciętych zastrzałach, dach dwuspadowy z naczółkiem. Własność prywatna. Obiekt nieużytkowany w złym stanie technicznym – zniszczone oszalowanie, liczne ubytki w pokryciu dachu.

Wiatrak koźlak w Żdźenicach

Zbudowany na przełomie XVIII/XIX w. Przeniesiony do Żdźenic w 1905 r., a na obecne miejsce postawiony w 1920 r. Jest to budowla drewniana, o konstrukcji słupowej stężonej w płaszczyźnie ścian poziomymi ryglami i krzyżującymi się zastrzałami, całość wsparta na fundamencie murowanym, ściany szalowane deskami w układzie pionowym. Budowla wolnostojąca, zbudowana na planie zbliżonym do kwadratu. Wnętrze trzypoziomowe, dach dwuspadowy z naczółkiem, po którego przeciwnej stronie trójkątny szczyt wysunięty przed lico ściany wsparty na dwóch zastrzałach. Własność prywatna. Obiekt nieużytkowany niszczeje. Właściciel przeprowadza doraźne prace zabezpieczające (uszczelnianie szalowania i pokrycia dachu)..

10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Malanów nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru całej gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie

dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powodzie, wichury, a także akty wandalizmu połączone z kradzieżą. Zagrożenia te w dużym stopniu uzależnione są od zastosowanych środków zapobiegawczych. Tam, gdzie obiekty zabytkowe wyposażone są w zabezpieczenia elektroniczne, w szczególności w systemy sygnalizacji pożaru, systemy sygnalizacji włamania i napadu, systemy monitoringu oraz zabezpieczenia mechaniczne spełniające standardy bezpieczeństwa, poczucie zagrożenia jest mniejsze.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów. Na zniszczenie narażone są szczególnie, jeszcze licznie występujące na terenie gminy, domy drewniane, zarówno ze względu na techniczne zużycie materiału, jak i wskutek niechęci większości właścicieli, uważających ten rodzaj budulca za kłopotliwy w eksploatacji, co prowadzi do ich opuszczenia i zastępowania nowymi budynkami murowanymi.

Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (zespoły budowlane oraz układy urbanistyczne i ruralistyczne) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem miast czy wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie

placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymieniał również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczane. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

11.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z art. 22, ust. 5 cyt. ustawy w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gmina Malanów wykonała w 2009 r. karty adresowe gminnej ewidencji zabytków nieruchomych, a w 2010 r. stanowisk archeologicznych.

W 2014 r. gminna ewidencja zabytków nieruchomych została zaktualizowana zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 56).

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomości obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomości o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- uzupełnianie i weryfikowanie bazy stanowisk archeologicznych poprzez włączanie sukcesywnie odkrywanych relikwów i wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez gminę
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków i „Programu opieki nad zabytkami gminy Malanów na lata 2024-2027” oraz sprawozdań z ich realizacji na stronie internetowej Gminy,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- opracowanie systemu informacji wizualnej w postaci ujednoliconych tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- udział w imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- organizacja i wsparcie konkursów oraz wystaw związanych

- z dziedzictwem kulturowym,
- popularyzacja dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych na terenie gminy,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
- propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami, współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków,
- uzupełnianie informacji na temat zabytków z terenu gminy zamieszczonych na stronie internetowej Gminy Malanów.

11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy Malanów; zasady określania dotacji określone zostały w Uchwale Nr LV/367/2023 z dnia 28 listopada 2023 r.
Na lata 2024-2025 zabezpieczono środki finansowe w kwocie 28.630 zł na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich kościoła i dzwonnicy w Malanowie oraz wiatraka w Miłaczewku,
- planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy,
- określenie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- kontynuacja prac porządkowych na cmentarzu ewangelickim w Celestynach,
- współpraca z Parafią Ewangelicko-Augsburską i Wielkopolskim

Stowarzyszeniem na Rzecz Ratowania Pamięci FRYDHOFF przy porządkowaniu nieczynnych cmentarzy ewangelickich nie będących własnością Gminy Malanów,

- zachęcanie prywatnych właścicieli do uporządkowania przestrzeni ogrodowej wokół zabytkowych budynków,
- kontynuacja działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni publicznej, (nowe nawierzchnie, kompozycje roślinne, nowe nasadzenia drzew i krzewów, ławki, oświetlenie).

11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. garncarstwo, rymarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo; zamieszczanie informacji na stronie internetowej Gminy o szkoleniach organizowanych przez ochotnicze hufce pracy, udział młodzieży w warsztatach etnograficznych organizowanych m.in. przez skanseny i urzędy pracy w ramach projektu „Ginące zawody pomysłem na przyszłość”,
- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi zawodami”,
- wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych; szkolenia dla rolników zainteresowanych prowadzeniem działalności agroturystycznej.

11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Do działań z zakresu opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków turystycznych, które stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking, itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które przebiega, bowiem w świecie współczesnej cywilizacji

i wysokiej techniki poszukujemy naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięć życiu poszukujemy „miłych wspomnień z dzieciństwa”, ojczyściego krajobrazu, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Również powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce i jej części składowych.

Dogodne położenie gminy o urozmaiconej rzeźbie terenu i dużymi połaciami leśnymi z bogatą florą i fauną, interesujące widoki wzdłuż Walu Malanowskiego i malownicza dolina Kiełbaski, liczne torfowiska z potorfowymi zbiornikami wodnymi, czystość środowiska naturalnego, dąb „Bartek” w Kotwasicach – ponad pięćsetletni pomnik przyrody, dostępność komunikacyjna, liczne drewniane obiekty, w tym kościół, stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego oraz wiatraki będące przykładem ludowego budownictwa przemysłowego, ślady wielokulturowości, organizowane cyklicznie imprezy, tradycja pielęgnowana przez śpiewacze zespoły ludowe i lokalne kulinaria popularyzowane przez miejscowe KGW, warsztaty rękodzielnicze w „Ranczo Targówka”, stanowią niewątpliwie atut turystyczny i poznawczy. Gmina jest też integralnie powiązana z gminami sąsiednimi, a współpraca w ramach Lokalnej Grupy Działania „Turkowska Unia Rozwoju – T.U.R” z/s w Krwonach, której członkiem jest gmina, przynosi wymierne korzyści, w tym promujące region i jego tożsamość kulturową. Ma to ogromne znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania tak gospodarki, jak i wszelkich przejawów społecznej aktywności mieszkańców gminy, co przełożyło się m.in. na realizację projektów związanych z zasobami kulturowymi i historycznymi, w tym szlaki turystyczne, które stanowią formę związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych.

Przebiegające przez teren gminy szlaki, tworzące system o dużym ładunku dydaktycznym, wiodą do najciekawszych pod względem przyrodniczo-krajobrazowym miejscowości, z uwzględnieniem obiektów zabytkowych wymienionych w poprzednich rozdziałach.

- ✓ „U PODNÓŻA WZGÓRZ MALANOWSKICH”, etap 3 szlaku rowerowego „Panorama”, który składa się z 6 etapów koloru niebieskiego, dł. trasy

- 20,3 km, przebiega przez: Turek – Obrzębin – Słodków Kolonia – Słodków – Wrząca – Deszno – Żdżenice – Cisew – Turkowice – Turek.
- ✓ *SZLAK STARYCH CMENTARZY* katolickich, ewangelicko – augsburskich i żydowskich, położonych na obszarze działania Turkowskiej Unii Rozwoju T.U.R., jako pozostałość trzech kultur – katolickiej, ewangelickiej i żydowskiej – przenikających się i współistniejących od XVIII wieku do II wojny światowej na terenie powiatu tureckiego, dł. 75 km, trasa rowerowa ew. samochodowa, obejmuje na terenie gminy cmentarz ewangelicki w Porożu – z 1772 r., oraz cmentarz z końca XVIII w. w Czachulcu Starym.
 - ✓ *SZLAK NAJPIĘKNIEJSZYCH KOŚCIOŁÓW* obszaru LGD T.U.R., dł. 113 km, na terenie gminy obejmuje drewniany kościół rzymskokatolicki w Malanowie. Przemierzając szlak sakralny natrafimy także na dąb „Bartek” w Kotwasicach, cmentarze ewangelickie w Czachulcu Starym i Porożu.

Szlaki pieszo-rowerowe gminy Malanów; wszystkie trasy mają swój początek i koniec na parkingu przy kościele św. Stanisława i Mikołaja w Malanowie:

- *DO GETTA CZACHULEC* - trasa I, dł. 17,2 km, szlak żółty,: Malanów, Rachowa, Poroże, Czachulec Stary, Miłaczewek, Targówka, Malanów, przebiega przez obszary, które niegdyś swym zasięgiem obejmowały jedno z niewielu wiejskich gett żydowskich w Europie. Trasa zróżnicowana wysokościowo, wśród lasów głównie iglastych, pól śródleśnych, łąk i przecinających ją strumyków.
- *DO DĘBU BARTEK* - trasa II, dł. 22 km, szlak zielony: Malanów, Żdżenice, Kotwasicze, Deszno, Dziadowice, Brody, Zygmuntówek, Feliksów, Malanów, biegnie przez płaskowyż Wału Malanowskiego. Z trasy można łatwo dojechać do trzech punktów widokowych oddalonych o pół kilometra. Ponadto na trasie dwa pomniki przyrody, liczne głazy narzutowe i wąwozy leśne.
- *PEĘTLA WOKÓŁ MALANOWA* – trasa III, dł. 63,9 km, szlak czerwony: Malanów, Żdżenice, Cisew, Budy Słodkowskie, Deszno, Dziadowice, Brody, Celestyny, Poroże, Przespolew Kościelny, Skarżyn, Skarżyn-Kolonia, Czachulec Stary, Miłaczewskie Młyny, Kolnica, Paździerowice, Żdżenice, Grąbków, Malanów.

Na powyższych trasach utworzono 20 punktów dydaktycznych i 4 punkty widokowe, które obejmują interesujące obiekty m.in. z terenu gminy: dąb „Bartek” w Kotwasicach – pomnik przyrody, wiatrak koźlak w Żdżenicach, w Malanowie

drewniany kościół i dzwonnica, cmentarz ewangelicki w Kotwasicach; cmentarz ewangelicki w Celestynach, cmentarz ewangelicki w Porożu; źródlika Kielbaski, stare chaty w Zyguntówku, cmentarz ewangelicki w Czachulcu Starym, wiatrak koźlak w Miłaczewku, punkty widokowe: Żdzenice, 186 m. n. p. m. z widokiem na Turek, Dziadowice, 177,5 m. n. p. m. z widokiem na tereny byłej elektrowni Adamów, Góra Bartkowa, 179,5 m n. p. m. z widokiem na Dolinę Proсны i miasto Kalisz.

Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt np. szlak tematyczny, dla którego utworzenia są szczególnie atrakcyjne wszelkie produkty regionalne związane z gastronomią. Atrakcyjne tereny wzdłuż Wału Malanowskiego zachęcają do utworzenia tras nordic walking, a w poszczególnych wsiach budowle drewniane i małe obiekty kultu do powstania ścieżki dydaktycznej, natomiast tereny przyrodnicze do wyeksponowania na fotogramach okazów chronionej flory i fauny, ewentualnie punktów obserwacji ornitologicznych, jako dobry przykład turystyki fotograficznej i realizacji idei tzw. birdwatchingu czy walkingtours – spacerowe wycieczki piesze indywidualne i zorganizowane, wildlifewatching – podglądanie świata przyrody.

Gmina mogłaby także wykorzystać współczesną formę odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest questing, czyli zwiedzanie z elementami gier terenowych, wyprawami odkrywców, warsztatami edukacji regionalnej i aktywnego wypoczynku. Ta atrakcyjna forma zwiedzania, niewymagająca inwestycji infrastrukturalnych – trasa zwiedzania nieoznaczona w terenie - łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność poczynając od młodzieży szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość.

To tylko niektóre z możliwości wypromowania tych terenów, które pozwoliłyby wzbogacić ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż jej perspektywy rozwojowe wiążą się również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych.

Przy pomocy organizacji pozarządowych i w porozumieniu z właścicielami nieruchomości oraz konserwatorem zabytków wskazane byłoby wykonanie tablic informacyjnych i umieszczenie ich przy najcenniejszych obiektach zabytkowych

w gminie.

Agroturystyka – to forma wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym. W Polsce rozwija się niezwykle dynamicznie ten rodzaj turystyki wiejskiej, wykorzystującej naturalne walory dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej, a obiekty kultury materialnej wsi, do niedawna tracone bezpowrotnie, dzisiaj odżywają na nowo. Starym domom, karczmom, kuźniom, często będącym przykładem unikatowej sztuki budowlanej, nadaje się nowe przeznaczenie – służą turystom.

Na terenie gminy działalność agroturystyczna, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa rolne, a jej przykład znajdziemy w miejscowości Miłaczewskie Młyny, to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądanego zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Malanów wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Gminy (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Gminy,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest radzie gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi

przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określenie, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich,

restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83a). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674 ze zm.).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Od 2019 r. wydatki na remont mogą obejmować również obiekty towarzyszące tj. plebanie, kancelarie parafialne, organistówki, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach remont i konserwację wyposażenia i wystroju obiektów sakralnych.

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę

wniosku o udzielenie dotacji;

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające m.in. na: pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów, usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia, przygotowaniu gruntu pod nasadzenia, zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia.

6. Powiatu Tureckiego

Zasady i tryb udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie Powiatu Tureckiego określone zostały w Uchwale Nr LIV/342/2006 Rady Powiatu Tureckiego z dnia 24 października 2006 r.

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in. z zaplanowanych na lata 2021-2027,

Programu Infrastruktura i Środowisko, Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego oraz Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.